

Никола Младеновић*

Институт за политичке студије, Београд

УСПОН ПОПУЛИЗМА И СТРАНАЧКЕ ПОЛИТИКЕ У СРБИЈИ**

Сажетак

Истраживање популизма је већ дуже време присутно у политикологији, а последњих година је дошло до велике пролиферације радова. Ипак, новији радови који анализирају популистичке тактике политичких странака у Србији су релативно малобројни. У досадашњој литератури су постојале сугестије да је владајућа, Српска напредна странка популистичка, али су популистички елементи дискурса опозиционих странака матице потпуно занемаривани. Овај чланак настоји да допринесе политиколошкој литератури анализирајући елементе популизма и владајућих и опозиционих странака у њиховом скорашњем деловању. Чланак покушава да од мноштва интерпретација које је популизам имао направи синтезу оних карактеристика које су имале проминентно место у литератури, те да тиме покуша да донекле поједностави разумевање ове, и даље сложене појаве. Значај чланка се огледа у томе што указивање на популистичке елементе скорашњих страначких тактика може да буде од друштвеног значаја и може да допринесе разумевању појава које имају потенцијал да негативно утичу на демократију. Чланак закључује да распрострањеност популистичких тактика у Србији може да има забрињавајуће последице. Оне отежавају ЕУ интеграцију Србије, као и трансфер демократских вредности и норми. Даље, вредности политичке

* Имејл-адреса: nikola.mladenovic@ips.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру научно–истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

понуде за реформски оријентисане бираче су умањени. Коначно, грађани имају ограничену могућност изражавања незадовољства политичком понудом.

Кључне речи: Политичке партије, српска политика, популизам, власт и опозиција, демократија, политички дискурс, ЕУ

Истраживање популизма је присутно у политичкој науци барем од шездесетих година XX века, док је у XXI веку ова појава изузетно добила на значају, што илуструје и пролиферација научних радова који се њиме баве. Ипак, радови који анализирају популизам у страначким политикама у Србији су до сада били малобројни. Сврха овог чланка је да унапеди постојеће стање у науци. Да ли је популизам присутан у рецентном деловању политичких странака у Србији? Ако јесте, који елементи популистичких стилова се могу идентификовати? Да ли је се популизам може идентификовати код странака на власти, опозицији, или ни једни ни други нису одолели изазовима да присегну за популистичким стиловима политичког деловања?

Досадашња литература је углавном помињала популистички карактер Српске напредне странке (СНС), која је у скорашњим годинама била на власти. Опозиционе странке и популистички елементи њихових политика у Србији су типично занемаривани. Чланак настоји да допринесе науци осветљавајући ове последње, уз анализу популистичких стратегија владајућих странака. Значај чланка се огледа и у томе што указивање на популистичке елементе скорашњих страначких тактика може да буде од друштвеног значаја и може да допринесе разумевању појава које имају потенцијал да негативно утичу на демократију. Такође, чланак покушава да од мноштва интерпретација које је популизам имао у скорашњим годинама направи синтезу оних карактеристика које су имале проминентно место у литератури, те да тиме покуша да донекле поједностави разумевање ове и даље сложене појаве.

Чланак је организован на следећи начин. Он започиње освртом на досадашњу теоријску литературу која је покушавала да одреди значење појма популизма. У оквиру тога, он идентификује типичне карактеристике, иначе изузетно разноврсних стилова деловања популиста. Након тога, у чланку се анализирају популистичке карактеристике у деловању истакнутих странака у Србији. Коначно, чланак се завршава одељком који дискутује закључке анализе коју садржи тело чланка.

ШТА ЈЕ ТО ПОПУЛИЗАМ: ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Један од најранијих покушаја да се систематски анализира популизам представља зборник који су приредили Јоанеску и Гелнер (Ionescu and Gellner 1969). Упркос томе што је појам присутан и познат истраживачима у значајном временском периоду, до данашњег времена постоји слагање да је његова дефиниција око које би се постигао консензус још увек неухватљива. Тако у његова одређења спадају да је поплизам идеологија (MacRae 1969; Albertazzi and McDonnell 2008), синдром (Wiles 1969), политички покрет (Minogue 1969), реторички стил (Norris and Inglehart 2019), облик дискурса (Laclau 2005), процес представљања (Urbinati 2019) и сложени феномен друштвено повезаних елемената (Stewart 1969).

У новије време, по једној од најпознатијих дефиниција, популизам је идеологија „танког центра” која друштво дели на две супротстављене групе са међусобно непремостивим разликама: „морално неукаљани” људи и „корумпиране елите”, те по којој би вођење политике требало да представља одраз „опште воље” народа (Mudde and Kaltwasser 2012, 8). „Танак центар” значи да популизам не представља целовиту, свеобухватну идеологију, већ се накалеми на разноврсне друге идеологије, попут социјализма, национализма или либерализма. „Популисти попримају боју њиховог окружења” (Canovan 2013, 242). Даље, дуализам неукаљано – корумпирано указује да је популизам облик моралне теорије (видети Urbinati 2019, 49). По Урбинати, популизам супротставља оне који су „искварени влашћу” и који нарушавају вољу народа са онима који су „невини у односу према моћи”. Овај дуализам је дубоко ушанчен. Насупрот популизму, већине у либераним демократијама никада нису сталне. Колективне одлуке се доносе кроз процесе који укључују убеђивање, прављење коалиција, надметање, делиберацију, праћење и ускраћивање подршке. Коначно, популистичка „општа воља” народа је јединствена и „објективна”, док су облици различитости, као што су партије или интересне групе, непожељни.

С обзиром на поменућу бројност схватања феномена, веома се разликују и поимања улоге популизма у оквиру једног политичког поретка. Његове карактеристике готово увек негативно утичу на демократију (Albertazzi and McDonnell 2008). Популизам ремети и кородира поверење у легитимне институције либералних демократија (Norris and Inglehart 2019, 6). Он се користи „демократским процедурама како би постигао недемократске циљеве” (Urbinati 2019, 94). Популисти шире илибералне наративе и продубљују

друштвену поларизацију (Vachudova 2020). Истраживачи су често и сами у конфузији: они интерпретирају популизам као претњу по демократију, али признају да неки његови облици могу да буду позитивни.

Са друге стране, популисти верују да су они истинске демократе (Canovan 2013). Додатно, партије могу да имају типичну популистичку реторику у којој се супротстављају естаблишменту, али да остану посвећени либерално–демократским вредностима (Hanley and Sikk 2016). Само ако су партије антисистемског типа по Сарторијевој класификацији (Sartori [1976] 2005, 118), односно екстремне и популистичке, оне представљају опасност по демократске принципе владавине и уставом ограничену власт (Ignazi 1992). Популизам се још разуме као превише уопштени појам или као свеprisутна појава, попут политичких кампања, те је стога и појам исувише нејасан (Mudde and Kaltwasser 2012). Популизам може да буде начин деловања партија широке инклузије (*catch-all parties*) (видети Kirchheimer 1966). Многе савремене партије покушавају да допру до различитих друштвених група или да споје различите класе, али оне нису због тога означене као популистичке (Knight 1998). Лаклау сугерише да ако већина очекивања у друштву није задовољена постоји могућност да дође до пробоја популизма (*populist rupture*), имплицирајући тиме да су добре власти оне које овако нешто спрече (Laclau 2005). По њему се такође не може пронаћи политички покрет или дискурс који је лишен популизма, мада је његов интензитет одраз разлика које постоје у друштву.

Конечно, постоји и мишљење да популизам може да пружи оно што недостаје либерално–демократским уређењима, те да им буде коректив. У многим државама постоји појава да партије матице (*mainstream*) са умерене леве и деснице све више личе једна на другу. Упрво ово отвара простор популистичким партијама, што укључује случајеве Француске (*Le Pen*), Аустрије (*Jörg Haider*) и Белгије (*Vlaams Belang*) (Mouffe 2005, 68–9). Популизам није проблем, већ део решења проблема са којима се суочавају модерне демократије (Tännsjö 2017). Такође, мишљења које истраживачи имају о популизму у великој мери зависе од тога у којој су мери задовољни друштвеним *status quo*. Даље, разумевање популизма је блиско повезано са схватањем демократије. Уско схватање демократије може да буде ускладиво са популизмом, али је њено шире схватање као либералне демократије, у којој је воља народа ограничена уставним нормама, у колизији са популизмом.

Радови који су до сада истраживали проблем популизма у Србији су изненађујуће малобројни и остављају пуно простора за даљи рад. Ово нарочито важи с обзиром на тренд демократске ерозије који није заобишао последњих година ни Србију. До сада су се радови на тему популизма бавили опасношћу које он ствара за демократије у Западној Европи кроз деловање у опозицији (видети Akkerman, de Lange and Rooduijn 2016; Betz 1994). Такође, у Латинској Америци су се популисти користили спектром техника како би зацементирали своје привилеговане положаје на власти (Barr 2017; Edwards 2010; Groppo 2009). Слично важи и за државе централне Европе (Pirro 2015), а нарочито Мађарску (Batory 2016; Uitz 2015) и Пољску (Ociepka 2006). Популизам у Србији је до сада заслужио мању пажњу у литератури. Међународни радови су најчешће претпостављали популистички карактер СНС–а, иако нису ово опширније поткрепљивали (видети Bieber 2020b; Castaldo 2020; Rueda 2020; Zulianello 2020). Такође, популистички елементи деловања опозиционих странака у Србији у скорије време били су запостављени у анализи. Међу домаћим радовима, за једну од првих опширнијих анализа популизма заслужан је Матић (Matić 2005), који је нарочито анализирао популизам у другој половини XX века у Југославији, те како је популизам искоришћен у времену одбацивања комунистичке идеологије. Још један напор у анализи појаве учинио је Траиловић (Trailović 2012) бавећи се савременим институцијама у Србији, те како популизам негативно утиче на њих. Бешић (Bešić 2017) је анализирао присутност популистичког дискурса код председничких кандидата на изборима у Србији 2017. године. Станојевић и Мирков (Stanojević i Mirkov 2019) су се фокусирали на популистичке елементе једног излагања Александра Вучића. Овај чланак настоји да се фокусира на новији период и присутност популизма у деловања политичких странака.

Карактеристике популизма: покушај синтезе

Означити политичку странку као популистичку није увек лако. Вероватно би се већина истраживача сложила око тога да су у популисте спадали Доналд Трамп (*Donald Trump*), Марин Ле Пен (*Marine Le Pen*), или Виктор Орбан (*Viktor Orbán*). Међутим, пуно је случајева политичких странака у чијем деловању су присутне неке од карактеристика популистизма. Странке понекад замагле своје намере или су популистичке идеје по појединим питањима помешане са темама матице по другим. Овакве случајеви отежавају

јасно одређење појединих актера као популистичких и потврђују да је природа политике често нетранспарентна за посматрача.

Истраживачи се не слажу које карактеристике дефинишу популизам, а шта су његове типичне последице. Како би се донекле избегао проблем дефинисања појаве, чланак ће следити идеју Урбинати (Urbinati 2019, 7), те ће даље сажети које су то типичне карактеристике популизма. Ове карактеристике ће надаље бити важне за разумевање појава у Србији (следећи део). Следеће карактеристике популизма ће даље бити објашњене: борба против естаблишмента, поједностављена „добар–лош” слика света, постојање бројних непријатељских појава или актера, супротстављање постојећим (демократским) правилима деловања институција и харизматични вођа. Издвајањем типичних карактеристика популизма чланак претендује да учини и теоријски допринос како би се популизам као појава могао лакше истраживати у будућности.

За почетак, популисти широм света се типично боре против онога што разумеју као „естаблишмент”, без обзира на то којим идеологијама или јавним политикама су привржени (Müller 2016). Појам естаблишмента може у конкретним случајевима да обухвати различите ентитете, који укључују појединачне политичаре, различите групе (попут етничких, религијских или културолошких), државне институције, правни систем, организације цивилног друштва, партије матице, међународне организације, медије, интелектуалце, глобализацију, идеологије и вредности (видети Norris and Inglehart 2019, 3–4). Оспоравање естаблишмента може да доведе у питање демократски поредак или да буде инспирисано жељом да се демократичност унапреди. У сваком случају, популисти верују да се тај естаблишмент отуђио од народа, да су они морално неукаљани, те да су у супериорној позицији да представљају тај народ.

Даље, популистичка учења типично карактерише поједностављена подела света на „добре” и „лоше”. Популисти често праве непријатеље од оних који се супротстављају њиховим вредностима (Vachudova 2020). Они се агресивно обрачунавају и омаловажавају противнике у жељи да перманентно буду на власти. „Политика је као рат [...] без замишљања општих вредности” (Urbinati 2019, 192). То је борба која се представља као сукоб између „нас” и „њих”, и ова подела је непремостива (Panizza 2005). Популисти верују да само они имају морално право да представљају народ (Mikucka-Wójtowicz 2019). За њих је оправдано наметање норми које штете другим групама које, по популистима, никада и не могу истински да представљају народ. Турски председник Реџеп

Ердоан (*Recep Tayyip Erdoğan*) је врло индикативно изјавио: „Ми смо народ. Ко сте ви?” (Müller 2016, 3).

Такође, популистички дискурс типично садржи прегршт теорија завера које укључују различите непријатељске појаве или актере. У њих спадају мигранти, стране силе, међународне организације, елите, мањине и личности из пословног света. Како је писао Лаклау (Laclau 2005, 39), „Нема популизма без дискурзивне конструкције непријатеља..., опасност коју представљају различити непријатељи је преувеличана”. Њом се тежи увећању друштвене поларизације и ширењу ксенофобије (Surowiec and Štětka 2019). Дешава се да се спољашње опасности представљају као повезане са унутрашњим непријатељима (Jenne 2018). Сви ови се представљају као „непријатељи народа”, те морају бити бескомпромисно поражени. На пример, режим Виктора Орбана у Мађарској типично представља ЕУ као веома непријатељско окружење за земљу (видети Batory 2016; Uitz 2015). Такође, критика власти се разуме као напад на саму државу.

Популисти се типично супротстављају постојећим правилима деловања институција, а нарочито су у конфликту са демократским правилима. Они сматрају сопствена учења легитимним без обзира на то имају ли подршку демократске већине. Стога они немају пуно поштовања према изборима и изборним процедурама, процесу делиберације, скупштинским процедурама, подели власти и међусобној контроли, политичким слободама, као и свему осталом што би „непотребно” ограничавало њихово деловање. Популисти сматрају да представљају „вољу народа”, па су склони да занемарују законска ограничења на њихово деловање, које је морално „супериорно”. Као што је раније поменуто, они могу да представљају опасност по демократију тиме што би изнутра изазивали њену ерозију, а правне норме би примењивали по сопственом нахођењу. Популисти осмишљавају алтернативне инситуције, као у случају председника Венецуеле Николаса Мадуре (*Nicolás Maduro*), који је желео „контрапарламент” (*counterparliament*) као одраз оног званичног (Müller 2016, 67).

Конечно, популистичке организације су типично организоване око харизматских лидера. Они су главни актери организација, њено отелотворење, људи који дефинишу организацију, њена учења и који мобилишу бираче. По речима истраживача, тешко је замислити постојање „франкоизма без Франка” (*Francisco Franco*) (Taggart 1995, 46). Харизматски лидери се обично директно обраћају масама. Маса симпатизера организације типично имају емоционалну

приврженост лидерима са којима се ирационално идентификују и кроз чију личност су обједињене. Одсуство лидера ремети и паралише уобичајене начине функционисања организације, а следбеници ишчекују његов повратак. Ово је последица изражене пирамидалне (*top-down*) структуре организације и израженог елемента личне лојаности лидеру као основе функционисања. У вођењу организације обично су помешани елементи приватног и јавног. Због изузетне улоге лидера, његов рад има тенденцију да превазилази ограничења која су последица трајања мандата. Након покушаја да се из мноштва литературе на тему популизма синтетизују типичне карактеристике популиста, следећи део ће анализирати ове елементе у раду истакнутих странака у Србији.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОПУЛИЗМА И СТРАНАЧКЕ ТАКТИКЕ У СРБИЈИ

Након покушаја синтезе карактеристика популизма из претходног одељка, овај ће анализирати њихову присутност у деловању истакнутих политичких организација у Србији, по поменутом редоследу.

Борба против „естаблишмента”

Почнимо од борбе против естаблишмента. Једна од тактика странака на власти је да покушају да задрже репутацију „опозиционе” странке. На тај начин оне настоје да увере бираче да на власти нису морално укаљане и посрнуле, те да тиме нису изгубиле моралну надмоћ над осталим „компромитованим” странкама које представљају естаблишмент. Ово уверење о моралној надмоћи раније је поменуто као једна од типичних карактеристика популиста (претходни одељак). На пример, Јерг Хајдер (*Jörg Haider*), политичар Слободарске партије Аустрије (*Freiheitliche Partei Österreichs*), настојао је управо овом тактиком да створи утисак да је његова странка ван власти, аутсајдер, након што је постала део владајуће коалиције Аустрије после деценијске владавине две велике партије матице *Österreichische Volkspartei* и *Sozialdemokratische Partei Österreichs* (видети Mouffe 2005, 68). Када је реч о Србији, у новије време овом тактиком су се користили политичари СНС–а оптужујући коалицију Демократске опозиције Србије (ДОС) за различите недаће. Тако је тобоже „ДОС-овски батинаш” спречавао људе да дођу на скуп СНС–а (Milenković 2017), или су „следбеници ДОС–а”

покушавали да изазову инциденте на митингу (Kurir 2017). ДОС је критикован због економских недаћа, које су наводно последица „пљачке” и занемаривања државних интереса од стране његових лидера зарад личног богаћења (Borba 2021). За лидера Покрета социјалиста, Александра Вулина, „противници ДОС–а” били су малтретирани, док су представници поменуте коалиције заслужни за пљачкање и уништавање државе (Ramadani 2017).

Коалиција ДОС, наравно, припада политичкој прошлости. Ова разнородна коалиција је срушила Слободана Милошевића. Међутим, њени чланови су се фактички разишли након свега неколико месеци постојања коалиције, а у првом реду Демократска странка (ДС) и Демократска странка Србије (ДСС), на тада непријатној теми са којом се Србија суочила – изручења Милошевића Хашком суду (Mladenović 2018). Крњи ДОС формално је постојао до парламентарних избора 2003. године.

Подсећање на ДОС није случајно одабрано. Многе партије опозиције након силаска са власти ДС у 2012. години представљале су делове пређашње странке или су укључивале истакнуте личности, као што су Заједно за Србију (ЗЗС), Народна странка (НС), Социјалдемократска странка (СДС) и Странка слободе и правде (ССП). Ова чињеница, као и сама бројност странака у опозицији уједињених од 2018. године под називом Савез за Србију (СзС), ствара интуитивну везу између ДОС–а и опозиције у новије време. Употребљени дискурс и стварање слике о ДОС–у требало је да створи утисак о моралној корумпираности ових странака и немару за јавни интерес. Са друге стране, ово је требало да очврсне слику о странкама власти предвођених СНС–ом, које нису морално посрнуле у искушењима које нуди власт, као и да омогући пренос одговорности за проблеме са којима се Србија суочавала на економском и политичком плану.

Међутим, нису владајуће странке једине које су настојале да популистички конструишу представу о естаблишменту. Актери опозиционог СзС настојали су да створе завереничку слику света по којој су владајуће странке у Србији у овој позицији захваљујући ЕУ и међународној заједници. Са једне стране, странке СзС критиковале су тенденције демократске ерозије у Србији, указујући на проблеме од којих су многи уочени и од стране међународних посматрача демократије. Ово укључује да је Србија делимично слободна земља са аутократским тенденцијама, доминацијом извршне власти над осталим гранама и проблемима са поделом власти, корупцијом, у којој се опозициони политичари третирају као непријатељи, медији

су у служби владајућих странака, уместо јавног интереса, те нефер изборним процесом (видети N1 2019; Radio Slobodna Evropa 2019; Vučenić 2020).

Са друге стране, исте странке тврдили су да је власт у Србији подржавана од стране ЕУ и међународне заједнице. По њима, странке власти ишле су у сусрет очекивањима оних држава које су признале независност Косова и Метохије (даље скр. Косово) демонтирањем институција Србије у српским општинама на северу Косова (N1 2019). Захваљујући томе владајуће странке у Србији уживају подршку међународне заједнице, која очекује од Александра Вучића да призна независност Косова (Valtner 2019). Наводно, адресовање косовског статусног проблема (које је *de facto* предуслов за процес ЕУ интеграције) би само дестабилизovalo Западни Балкан. Даље, међународна заједница само жели да опозиција у Србији служи као „икебана” која би пружила легитимитет признању независности Косова. Штавише, ЕУ наводно годинама занемарује демократску ерозију у Србији, као и изостанак њеног напредовања у процесу интеграције. Стога би, по лидеру ССП Драгану Ђиласу, Србија требало да стекне своју „слободу” без ЕУ, у ком случају њој не би била ни дужна (Valtner 2019). Другом приликом исти политичар био је још отворенији, тврдећи да Западни свет годинама подржава „неофашизам” у Србији (N1 2021). Наводно, сваки сусрет председника Вучића са председником Француске Емануелом Макроном (*Emmanuel Macron*) – са којим испија „коњак”, канцеларом Немачке Ангелом Меркел (*Angela Merkel*) или председником САД Доналдом Трампом кошта Србију милијарде евра. Међународни монетарни фонд (ММФ) такође је „саучесник” у лошој економској политици у Србији (Vasović 2019).

Оваква комуникација од стране истакнутог представника опозиционе коалиције сугерише да су међународна заједница, међународне организације и појединачни политичари део естаблишмента против којег се поменути наводно боре. Пошто САД и ЕУ нису показали разумевање за намеру „бојкота” парламентарних избора 2020. године (Poradić 2019; Vučenić 2020), који су заговарале многе опозиционе организације, то је било потребно показати њихово морално посрнуће (*moral lowness*) поједностављеним сликама света, али и рационализовати изостанак подршке за сопствено политичко деловање. Ово се чинило уверавањем да поменути међународни актери занемарују интересе грађана Србије, односно „народа”, заједно са политичарима на власти у Србији, те да су отуђени од њих.

Поједностављена „добар–лош” слика света

Политичке странке у Србији су се користиле различитим тактикама да би умањиле уверљивост неистомишљеника. На пример, председник СНС–а Вучић тврдио је да је његов критичар Мариника Тепић „протеже” трговаца дрогом (Savić Stamenić 2021). Током председничке кампање 2017. године високи функционер исте странке оптужио је опозиционог кандидата Вука Јеремића да је окружен криминалцима, док је његова жена „шефица нарко тржишта” (Espresso 2017). Опозициони политичари су означавани као „пљачкаши” који не маре за државне интересе (Borba 2021). Критички настројени новинари такође су на сличан начин означени као сарадници криминалаца (Živanović 2021).

Сврха оваквих комуникација била је у свим случајевима слична – да изрази морално посрнуће критичара, да на посматрача остави упечатљив утисак како критичари и опозиција имају лоше намере, како занемарују интересе народа, те да умањи значај њихове евентуалне критике. Са друге стране, председник Вучић је представљен као сушта супротност поменутима. Он је неко ко се не боји криминалаца и њихових савезника који му се супротстављају (Nedeljnik 2017). Он је током боравка на власти остао морално неукаљан јер није увећао своје лично богатство (Savić Stamenić 2021) и живео је скромно, само од своје плате (Milosavljević and Boljanović 2017).

Са друге стране, опозиционе странке су такође биле ушанчене у свом виђењу исправног политичког деловања. Вратимо се на раније поменуто тему „бојкота” парламентарних избора 2020. године од стране групе странака. Одлука да се бојкотују избори представљена је на једноставан начин као „исправна” и у интересу „наших грађана” од стране председника ДС–а Зорана Лутовца (Vučenić 2020). Сви они који нису поступали сходно одлуци о бојкотовању избора су наводно помагали странке на власти. Штавише, по тврдњама Ђиласа, они који су се оглушили о идеју бојкота и нису опозиција, већ „раде у корист Вучића”, чија власт је окарактерисана као „зло” (Danas 2020). Такође, бојкот избора значи да „никакав компромис са садашњом влашћу” није учињен. Бојкот је, по речима потпредседника НС–а Синише Ковачевића, „једини начин да се сачува и политичко и људско достојанство” (Radio Slobodna Evropa 2020). Истовремено, председник НС–а Вук Јеремећ тврдио је да је „једини прави пут - пут тоталног бојкота”, додајући да у Србији постоје само две стране: „ми” и „они”. Ђилас је тврдио да је одлуком о бојкоту опозиционе

странке одлучиле да „послушају свој народ” (Radio Slobodna Evropa 2020). Исти политичар је такође тврдио да они који су се оглушили о бојкот „мене су разочарали, али и грађане”, где је веома индикативан редослед објеката, али и његова намера да говори у име грађана (Nova 2020). Штавише, по њему, сви који излазе на изборе радили су у корист власти и само како би лично обезбедили синекуре.

Илустровани ставови представника опозиционих странака откривају као заједничке карактеристике поједностављену поделу у политици на „нас” и „њих”. Прихватљиво политичко деловање (односно „ми”) представљено је на искључив и поједностављен начин само као бојкот избора. Свако ко не подржава овакав избор сврстан је у другу крајност: као неко ко подржава режим оличен у Вучићу, који је „зло”. „Ми” смо искључиво они који поступају у интересу народа, који га слушају и чувају достојанство. Оваква ушанченост у сопствене ставове нема потенцијал да укључи различите ставове у процес делиберације. Управо је јавни процес делиберације један од битних квалитета демократије, начин да се дође до бољих колективних одлука и поједностави мноштво различитих преференција које постоје у друштву. На пример, ово се види у искључивости и осудама које су поменуте странке – које су бојкотовале изборе – показале према критичарима бојкота (Danas 2019). Штавише, по поменутом Ђиласу, чак и проценат изашлих на изборе не би био значајан показатељ оправданости бојкота (Nova 2020).

Непријатељске појаве или актери

У Србији су политички актери у скороје време конструисали прегршт завереничких теорија које су укључивале различите непријатељске појаве или актере. Ове појаве су укључивале западну међународну зајендицу, ЕУ, „тајкуне”, претње државним ударима, стране службе, Сороша, интелектуалце и новинаре. Распрострањеност оваквих теорија у Србији сугерише популистички карактер политичког дискурса, који подсећа на случајеве популиста у другим земљама (видети први одељак о Орбану). На пример, по речима председника Вучића, „западне силе” слабе Србију, разбијају је и желе да је изолују (Predsednik Republike Srbije 2019). Србија нема истинске пријатеље на Западу, па није требало ни да има поверења у тамошње државе. Оне заједно са албанским медијима и сарадницима у самој Србији „оркестрирају кампању” против Србије.

Даље, „тајкуни” су такође били често помињани као опасност

по Србију. У јавности је проминентну улогу имао Мирослав Мишковић, који је наводно заједно са страним амбасадорима вукао конце у српској политици и бирао владе (Blic 2021). Наводно, Вучић је прекинуо ову праксу, па је тиме створио себи непријатеље међу поменутима, који желе да га по сваку цену уклоне, а у томе помажу медији у служби „бившег режима” (RTS 2012). Такође, познати бизнисмен Џорџ Сорос (*George Soros*), који је и у Орбановој Мађарској мета, опасност је у Србији заједно са својом медијском „аждајом” (Nedeljnik 2017). Флоријан Бибер (*Florian Bieber*), личност из академског света, критикован је као „србомрзац на задатку” (*on-duty Serb-hater*) и „професор мржње и пропаганде” (Bieber 2020a). Ово је био одговор на његове критике које је упућивао због опадајућег квалитета демократије у Србији, али и демонстрација нетрпељивости према критичарима. Критички настројени новинари су обележавани као издајце, државни непријатељи, људи који мрзе председника, наркомени и на њих је на разне начине вршен притисак (Јапјевић 2019). Утицајан медиј Н1 је у више наврата означаван као „амерички”, што је требало да га дискредитује у очима антизападно расположене јавности и сугерише његове лоше намере.

Било је више случајева наводних припрема напада на председника Вучића у којима би била угрожена власт и његов живот. У 2015. години Драган Вучићевић је са Пинк телевизије упозорио Вучића да се припрема државни удар током његове посете Кини, који би инволвирао високе представнике државе и плаћене убице. Непосредно након овога, министар унутрашњих послова Небојша Стефановић организовао је конференцију за новинаре којој су присуствовали припадници безбедносних органа са дугим цевима, сугеришући повишено стање приправности. У години која је уследила оружје и гранате су пронађене у близини резиденције Вучићевих родитеља, на локацији која је требало да буде повољна за извршење напада. У 2020. години медији су пренели да је плаћени убица признао мађарској полицији да је му је понуђено од стране две криминалне организације да изврши атентат на Вучића. Касније исте године Вучић је тврдио да му се телефонски разговори прислушкују. Ни у једном од ових случајева јавност није сазнала наводне инспираторе припреманих завера. Међутим, оне су служиле да ојачају харизму председника Вучића, који је био у центру описаних случајева, као и да демонстрирају исправност његовог делања указујући на одлучност коју показују криминалци у жељи да га уклоне. Такође, у овим случајевима је сугерисана веза између страних (Западних) служби и њихових домаћих „сарадника”, у које

су типично спадали опозициони политичари и критички настројени новинари. На пример, министар иностраних послова Ивица Дачић је сугерисао да „страни зликовци” уз помоћ „српске руке” желе да уклоне Вучића јер се „не жели повинovati интересима Запада”, који га сматра „ометајућим фактором” (Martinović 2016).

Као што је поменуто (први одељак), једна од популистичких тактика је изједначавање критике власти са нападима на саму државу. У овом маниру је министар и потпредседник владе Зорана Михајловић називала нападе на председника Вучића „недопустивим и врло штетним по државу Србију” (Alo! 2015). Слично изједначавање је евидентно у саопштењу СНС-а, у којем се тврди да опозиција „напада државу Србију [... и] слаже нешто о Александру Вучићу и СНС” (Danas 2017b).

Међутим, опозиционе странке такође су неговале дискурс који је указивао на непријатељске појаве или актере. У ове свакако спадају западна међународна заједница, укључујући и ЕУ, као и ММФ, који су, наводно, сви заједно помагали режим у Србији (видети раније у овом одељку). Поред поменутих, СзС је био критичан према појединцима и групама које су се оглушиле о бокот, са којима је прекинута сарадња (Nova 2020). Штавише, Валентина Рековић, један од студентских активиста који се разишао са СзС и изашао на изборе у склопу групе „Један од пет милиона”, сведочила је да су они означавани као „издајници” и „тако млади, а већ лажу” (Novi magazin 2020). Етикета „издајника” већ је била широко употребљавана у Србији током деведесетих година, када су њоме нарочито означавани активисти покрета „Отпор!”. Ову, јавности Србије добро познату етикету, сада су примењивале присталице странака које су бојкотовале изборе.

Супротстављање постојећим (демократским) правилима деловања институција

Као што је поменуто (први одељак), популисти су типично у конфликту са правилима функционисања постојећих, а нарочито демократских, институција. Србија је последњих година доживела синдром демократске ерозије (*democratic backsliding; erosion*) (видети Bieber 2020b), који се манифестовао и снижавањем статуса државе по процени Фридом Хауса (*Freedom House*) са „слободна” на „делимично слободна” (*Freedom House* 2019; видети ВТИ 2020). Симптоми слабљења демократије су бројни и, по проценама поменутих организација за праћење демократије, укључују следеће.

Изборни процес је нефер због притисака на бираче (нарочито у државном сектору), злоупотребе јавних ресурса, неједнаког медијског третмана и слабе контроле од стране независних агенција. По уставу Србије влада би требало да буде тело које има највећи број политичких надлежности, за разлику од веома ограничених овлашћења председника. Међутим, у току мандата председника Вучића, ово тело се позиционирало као централно у вођењу политике. Други државни органи често примају инструкције од председника. Извршна власт има доминанту улогу у односу на легислативу, а парламент само спроводи иницијативе егzekутиве. Скупштинске процедуре су се често злоупотребљавале како би се спречила контрола извршне власти од стране посланика, нарочито опозиције. Правосуђе и државна администрација су подложни политичким притисцима, а државне структуре су практично заробљене од стране партија на власти (Ranković 2020). Европска комисија је сугерисала да је потребно унапредити независност судија и тужилаца, нарочито када се ради о постављењима и дисциплинским поступцима, као и унапредити ефикасност њихових професионалних већа (видети European Commission 2019).

Највећи број поменутих проблема функционисања институција и демократије може приписати странкама на власти. Међутим, опозиционе странке такође су показале непријатељски став према легалним институцијама, као и ушанченост у заговарању алтернативних институција које би, по њиховом мишљењу, требало да буду моралне и легитимне. Са једне стране, опозиционе странке су биле критичне према стању институција у Србији које су критиковали и међународни посматрачи демократије, а које укључује демократску ерозију, слабости изборног процеса и злоупотребе институционалних процедура. Међутим, многи елементи порука које су комуницирале опозиционе странке имали су популистички карактер.

Организација „Не давимо Београд” тако је сугерисала да су избори „лажни”, да су „мандати кривотворени”, те да је „кривотворена воља грађана” (Ne davimo Beograd 2019). Она је била критична према свим организацијама које учествују у оваквим изборима које спровode „елите на власти”. Такође, она је заговарала политичку борбу „којом би сувереност била враћена у руке грађана” Србије (Ne davimo Beograd 2019). Опредељујући се за бојкот избора странке СзС, заједно са организацијом „Покрет слободних грађана”, тврдиле су да „сваки покушај формирања власти на основу резултата ’лажних избора’ [ће] сматрати актом рушења уставног поретка”

(Radio Slobodna Evropa 2020). Према ставовима Бошка Обрадовића, председника „Српског покрета Двери” која је била члан СзС, председник Вучић је „самоизабран” (NSPM 2020).

Након окончања парламентарних избора 2020. године неколико јавних личности је формирало организацију „Скупштина слободне Србије”. Ова организација је била подржавана од стране странака које су бојкотовале изборе и сарађивала је искључиво са њима (Gojgić 2021). Скупштина слободне Србије је замишљена као алтернативно представничко тело у односу на формалну Народну скупштину РС. Наводно, циљ је био ујединити све грађане јер је било потребно „апсолутно јединство” (Novaković 2020). Организација је наводно требало да буде сачињена од „слободоумних грађана” чија би размена идеја требало да допринесе демократији (Nedeljnik 2020), као и место где ће се чути различита мишљења (N1 2020b). Међутим, она је била сачињена само од личности које су заговарале и подржавале бојкот избора.

По тврдњама Биљане Стојковић, истакнутог члана, чланове организације су „кандидовали људи који немају више никакво право у овој држави” (Lukić 2020). Такође, она је доводила у питање легалитет избора Вучића на место председника, као и читавог естаблишмента изграђеног око њега. По њој, формални парламент не одражава вољу већине бирача у Србији (N1 2020a). Штавише, она је називала поменути организацију просто „Скупштином” (Gojgić 2021), сугеришући тиме њен примат у односу на формални парламент. Представници ове организације такође су тврдили да су се сви грађани који нису гласали на парламентарним изборима 2020. године (мало изнад 51%) придружили бојкоту, што је требало да чини Скупштину слободне Србије репрезентативнијом организацијом од легалног парламента (Beta 2020). Ипак, излазност на поменутим изборима била је само седам процентних поена нижа од претходних парламентарних избора, а четири од оних пре њих.

Поменуте опозиционе организације имале су јаке аргументе када су указивале на дефекте демократије у Србији. Међутим, уместо да саме номинују политике које би унапредиле демократски карактер инсититуција, оне су показале за популизам типичну намеру да истакну алтернативну институцију (видети први одељак). Такође, упркос декларативној привржености демократији и делиберацији, оне су демонстрирале ушанченост у становиште које су сматрале морално супериорним – о бојкоту избора. Своја становишта су сматрали оправданим без обзира на то да ли имају демократску

подршку. За њих је становиште да представљају већину народа било неупитно.

Проблем са описаним приступом опозиционих политичких организација је следећи. Бибер (Bieber 2020b, 139; видети Castaldo 2020, 11) је са правом указао да упркос проблемима слабљења демократије на Западном Балкану, односно јачања ауторитарних елемената, режими нису нужно непопуларни и не морају да прибегну директним манипулацијама избора. Избори начено одражавају вољу народа (Damjanović 2020). Поменуте опозиционе организације нису само занемаривале да ли имају подршку бирача за своје деловање, већ су биле и нетолерантне према актерима који се нису слагали са њиховим акцијама, а у које су спадали и они који су се оглушили о бојкот, као и међународна заједница (видети такође раније о непријатељским актерима).

Харизматични вођа

Као што је већ поменуто (први одељак), постојање харизматског вође је још једна типична одлика популизма. Таква личност обично има посебан однос са подређенима, али и улогу у функционисању државних институција. Државне институције су организоване око харизматског вође, а без њега остају паралисане. У Србији је последњих година Александар Вучић био централна политичка фигура свих власти, а његова проминентност је надмашивала све остале страначке фигуре. Он је био председник владе у два наврата, у периоду 2014–2017. година, када је први, од два пута, био доминантно изабран за председника. Локус политичке моћи се померио са њим, без обзира на скромна уставна овлашћења председника, чему је без сумње допринела улога председника партије. Превремени парламентарни избори у два наврата (2014. и 2016. године) били су организовани под изговором потребе убрзања европске интеграције, али су и представљали прилику да се разместе партијски и државни функционери који су уживали наклоност претходног лидера СНС–а.

Високи државни функционери су отворено прихватили подређену улогу у односу на Вучића, не ретко изражавајући спремност да обављају функције које им он намени. Председник владе Ана Брнабић је на веома индикативан начин називала Вучића својим ментором (Danas 2017a). Вучића редовно хвале политички актери у њиховим јавним обраћањима – типично објашњавајући да су резултати у њиховим надлежностима били могући због политичких реформи које је Вучић иницирао. Да би осигурао примат у односу на

друге страначке функционере, Вучић је не ретко имао подсмешљив и омаловажавајући тон према њима у јавности. Медији који су наклоњени власти понашали су се на сличан начин. На пример, министар Зорана Михајловић је често била критикована и типично је представљана као исувише проамерички оријентисана особа.

Вучић се у свом политичком раду веома ефективно користио масовним медијима. Његови резултати су често хиперболисани а презентација вести је фокусирана на њега. На пример, приликом посете Нишу, Вучић се хвалио да је он отворио пет фабрика у овом некада индустријском граду, а „сад гледам да отворим шесту” (Јуџне vesti 2019). Његови резултати су редовно величани и од стране нижих страначких ешалона. У току председничке кампање 2017. године и као одговор на критике које су не ретко долазиле из академских кругова, Вучића је подржало 650 јавних интелектуалаца.

Као што је помињано, он је предмет бројних завера. Као што је Брнабић објаснила, Вучић „мора да буде елиминисан, пошто се не може поразити на изборима” (Pink 2021). То, као и његова непокорност према међународној заједници, наводно су разлози зашто се против Вучића воде „кампање лажи”, које типично инволвирају стране ентитете и домаће помагаче (Savić Stamenić 2021).

УСПОН ПОПУЛИЗМА И СТРАНАЧКЕ ПОЛИТИКЕ У СРБИЈИ: ЗАКЉУЦИ

Овај чланак је започет покушајем синтезе типичних карактеристика популизма на основу мноштва политиколошке литературе која се у скорије време бавила овом појавом, да би се њима даље користио у анализи партија. Далеко од тога да претендује да понуди коначан списак елемената популизма. Такође, и даље је тешко понудити дефинитиван доказ да је политичка организација популистичка. Ипак, присутност различитих елемената популизма, као и њихова израженост, може да буде од користи у анализи конкретних политичких партија. Ово је такође задатак који је чланак имао, када је реч о онима у Србији. Уочавање различитих елемената популистичке реторике, нарочито ако су до сада измицали пажњи истраживача, може и да допринесе развоју демократије, јер се тако може унапредити политичка понуда бирачима или створити подстицаји да се умање појаве које негативно утичу на демократију.

Многи од поменутих елемената популизма (борба против естаблишмента, поједностављена „добар–лош” слика

света, постојање бројних непријатељских појава или актера, супротстављање постојећим [демократским] правилима деловања институција и харизматични вођа) могу се пронаћи у скорашњем деловању партија у Србији. Чланак је поткрепио сугестије из досадашње литературе, да је владајући СНС показао мноштво карактеристика популистичких организација, што укључује све које су у чланку извојене.

Са друге стране, чланак је аргументовао и да истакнуте опозиционе организације нису лишене популистичких карактеристика. Ово укључује заверенички однос према међународној заједници и ЕУ, нетрпељивост и ексклузивистички однос према морално исправним акцијама, нетрпељивост према активистима који су се оглушили о њихове изабране акције, истицање алтернативне институције и претензију да говоре у име целине народа. Ипак, опозиционе организације, атомизоване и често у међусобним сукобима током протеклих година, нису имале фигуру харизматског вође, за разлику од лидера СНС-а. Оне су такође показале мању разноврсност непријатељских појава или актера од СНС-а. Упркос овоме, могуће последице распрострањених популистичких стилова су забрињавајуће.

Када партије на власти и у опозицији у Србији негују завереничку слику ЕУ и међународне заједнице, у којој ове имају непријатељске намере према Србији, оне умањују шансе да дође до трансфера демократских вредности и норми. ЕУ кроз дифузију идеја, које укључују демократију и људска права, доприноси социјализацији, колективном учењу и интернализацији норми код земаља потенцијалних чланица (Börzel and Risse 2000, 2009; Gleditsch and Ward 2006). Веће су шансе да дође до трансфера идеја када се оне виде као оправдане и легитимне у земљи потенцијалном члану ЕУ. У политичком етосу у Србији већ су укоренење антизападне идеје, које су нарочито грађене током Милошевићеве власти из деведесетих година, али су биле веома присутне и након његовог пада (Mladenović 2022). Заверенички дискурс партија у Србији у новије време цементира овакав етос и отежава трансфер демократских вредности и норми. Постојање демократских институција такође је један од предуслова за чланство у ЕУ из Копенхагена, па се тиме даље отежава пут ка пуноправном чланству Србије.

Даље, распрострањеност популистичких карактеристика дискурса умањује вредности политичке понуде за реформски и проевропски оријентисане бираче. Ово даље умањује њихово интересовање за политичку партиципацију, што је већ распрострањена

појава у последњим деценијама. Уместо да грађани траже реформски и европски оријентисане политичке платформе, они могу да се окрену излазу, односно емиграцији, што је већ познат проблем који је нарочито присутан у мање него демократским режимима (Kelemen 2020).

Такође, у Србији су изузетно високе баријере за улазак на политичко тржиште, што је типична карактеристика картелизације (Mladenović 2020). Ово отежава грађанима могућност да промене политичку организацију којој би давали подршку (*switch allegiance*). Ако је популизам присутан, ово би био мањи проблем, под условом да бирачи имају ефективне могућност да подрже друге партије које се мање понашају популистички. Међутим, изузетно ограничавајуће баријере за нову политичку понуду подсећају на Енрутова (Enroth 2017) размишљања, да бирачи практично немају могућности да изразе негодовање (*to object*), као и да уопште није јасно како би ово могли да учине. Сумарно, истраживање популизма, његове присутности у деловању партија у Србији и његово јавно обележавање (*call out*) је веома важно за функционисање институција, унапређење демократије и заслужује даље напоре.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Akkerman, Tjitske, Sarah L. de Lange, and Matthijs Rooduijn. 2016. *Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Into the Mainstream?*. Milton Park: Routledge.
- Albertazzi, Daniele, and Duncan McDonnell. 2008. "Introduction: The sceptre and the spectre. In *Twenty-first century populism*." eds. Daniele Albertazzi and Duncan McDonnell, 1–11. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Alo! 2015. „Puna podrška premijeru Mihajlović: Napadi na Vučića štetni po državu.” 29. novembar. <https://www.alo.rs/vesti/politika/mihajlovic-napadi-na-premijera-stetni-po-drzavu/21194/vest>.
- Beta. 2020. „Sutra u Beogradu ‘Skupština slobodne Srbije’.” 9. avgust. <https://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/131708-sutra-u-beogradu-skupstina-slobodne-srbije>.
- Barr, Robert R. 2017. *The Resurgence of Populism in Latin America*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Batory, Agnes. 2016. "Populists in government? Hungary's 'system of national cooperation'." *Democratization* 23 (2): 283–303.

- Betz, Hans-Georg. 1994. *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. Houndmills: Macmillan.
- Bieber, Florian. 2020a. “‘Serb-hating Bieberhausen’: What the slurs say about Serbia’s ruling party.” *Balkan Insight*. 22. oktobar 2020. <https://balkaninsight.com/2020/10/22/serb-hating-bieberhausen-what-the-slurs-say-about-serbias-ruling-party/>.
- Bieber, Florian. 2020b. *The rise of authoritarianism in the Western Balkans*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Blic. 2021. „Vučić: Više nema tajkunske uprave, Mišković sve rekao.” 4. februar 2021. <https://www.blic.rs/biznis/vucicvise-nema-tajkunske-uprave-miskovic-sve-rekao/7hwb49h>.
- Borba. 2021. „Vučić o 5. oktobru i DOS-u: Krali su i otimali od naroda.” 5. januar 2021. <https://borba.me/vucic-o-5-oktobru-i-dos-u-krali-su-i-otimali-od-naroda/>.
- Börzel, Tanja A., and Thomas Risse. 2000. “When Europe hits home: Europeanization and domestic change.” *European Integration online Papers* 4 (15).
- Börzel, Tanja A., and Thomas Risse. 2009. “The transformative power of Europe.” *KFG Working Paper Series* 1.
- BTI. 2020. Serbia Country Report 2020. <https://www.bti-project.org/en/reports/country-report-SRB.html>.
- Canovan, Margaret. 2013. “Populism for political theorists?” *Journal of Political Ideologies* 9 (3): 241–52.
- Castaldo, Antonino. 2020. “Back to competitive authoritarianism? Democratic backsliding in Vučić’s Serbia.” *Europe-Asia Studies* 72 (10): 1617–38.
- Damnjanović, Miloš. 2020. “Nations in transit 2020: Serbia.” <https://freedomhouse.org/country/serbia/nations-transit/2020>.
- Danas. 2017a. „Brnabić: Vučić da ima ulogu mentora nad premijerom.” 6. jun 2017. <https://www.danas.rs/vesti/politika/brnabic-vucic-da-ima-ulogu-mentora-nad-premijerom/>.
- Danas. 2017b. „SNS: DS zna samo da napada.” 8. jun 2017. <https://www.danas.rs/politika/sns-ds-zna-samo-da-napada/>.
- Danas. 2019. „Živković: Neozbiljno je na pitanje šta radimo dan posle bojkota odgovoriti – neću da ti kažem.” 24. oktobar 2019. <https://www.danas.rs/politika/zivkovic-neozbiljno-je-na-pitanje-shta-radimo-dan-posle-bojkota-odgovoriti-necu-da-ti-kazem/>.

- Danas. 2020. „Đilas: Ko izađe na izbore nije opozicija, to je naša crvena linija.” 6. februar 2020. <https://www.danas.rs/politika/djilas-ko-izadje-na-izbore-nije-opozicija-to-je-nasa-crvena-linija/>.
- Edwards, Sebastian. 2010. *Left Behind: Latin America and the False Promise of Populism*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Espreso. 2017. „Žestok napad SNS na ženu Vuka Jeremića: Nataša Jeremić je šefica narko tržišta, tvrdi Milenko Jovanov!” 21. mart 2017. <https://www.espreso.co.rs/vesti/politika/129757/zestok-napad-sns-na-zenu-vuka-jeremica-natasa-jeremic-je-sefica-narko-trzista-tvrdi-milenko-jovanov>.
- European Commission. 2019. Commission staff working document: Serbia 2019 report, SWD (2019) 219 final. Brussels.
- Freedom House. 2019. *Freedom in the World: Serbia*. <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2019>.
- Gleditsch, Kristian Skrede, and Michael D. Ward. 2006. “Diffusion and the international context of democratization.” *International Organization* 60 (4): 911–33.
- Gojgić, Ljubica. 2021. „Pravi ugao: Biljana Stojković.” *RTV*, 24. juni 2021. https://media.rtv.rs/sr_lat/pravi-ugao/66284.
- Groppo, Alejandro. 2009. *The Two Princes Juan D. Perón and Getulio Vargas: a Comparative Study of Latin American Populism*. Villa María: Edivim.
- Hanley, Seán, and Allan Sikk 2016. “Economy, corruption or floating voters? Explaining the breakthroughs of anti-establishment reform parties in eastern Europe.” *Party Politics* 22 (4): 522–33.
- Ignazi, Piero. 1992. “The silent counter-revolution: Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe.” *European Journal of Political Research* 22 (1): 3–34.
- Ionescu, Ghita, and Ernest Gellner, 1969. *Populism: Its meaning and national characteristics*. Letchworth: The Garden City Press.
- Janjević, Darko. 2019. „Novinarstvo je u Srbiji nepoželjno.” *Deutsche Welle*. 23. april. 2019. <https://www.dw.com/bs/novinarstvo-je-u-srbiji-nepo%C5%BEeljno/a-48449548>.
- Jenne, Erin K. 2018. “Is Nationalism or Ethnopoliticism on the Rise Today?” *Ethnopolitics* 17 (5): 546–52.
- Južne vesti. 2019. „Vučić: Otvorio sam 5 fabrika u Nišu, a Đilas i Stefanović ih ranije uništavali.” 19. maj 2019. <https://www.juznevesti.com/Politika/Vucic-Otvorio-sam-5-fabrika-u-Nisu-a->

- Djilas-i-Stefanovic-ih-sve-unistili.sr.html.
- Kelemen, Daniel R. 2020. "The European Union's authoritarian equilibrium." *Journal of European Public Policy* 27 (3): 481–99.
- Kirchheimer, Otto. 1966. "The vanishing opposition." In *Political oppositions in Western Democracies*, eds. Robert Dahl, 237–59. New Haven: Yale University Press.
- Knight, Alan. 1998. "Populism and neo-populism in Latin America, especially Mexico." *Journal of Latin American Studies* 30 (2): 223–48.
- Kurir. 2017. „Vulinovi upozoravaju: Pojedni sledbenici DOS kandidata spremaju nered na mitingu SNS." 18. mart 2017. <https://www.kurir.rs/vesti/politika/2737965/vulinovi-upozoravaju-pojedni-sledbenici-dos-kandidata-spremaju-nerede-na-mitingu-sns>.
- Laclau, Ernesto. 2005. "Populism: What's in a name?" In *Populism and the mirror of democracy*, ed. Francisco Panizza, 32–49. London: Verso.
- Lukić, Filip. 2020. „Skupština slobodne Srbije: Za ljude koji ne žele da žive u Vučićevom rijalitiju." *NI*. 10. oktobar 2020. <https://rs.n1info.com/vesti/a659336-formirani-organi-skupstine-slobodne-srbije/>.
- MacRae, Donald. 1969. "Populism as an ideology." In *Populism: Its meaning and national characteristics*, eds. Ghita Ionescu and Ernest Gellner, 153–65. Letchworth: The Garden City Press.
- Martinović, Marina. 2016. „O "pučevima, zavjerama i atentatima" u Beogradu i Podgorici." *Deutsche Welle*. 11. novembar 2016. <https://www.dw.com/bs/o-pu%C4%8Devima-zavjerama-i-atentatima-u-beogradu-i-podgorici/a-36355431>.
- Mikucka-Wójtowicz, Dominika. 2019. "The chameleon nature of populist parties. How recurring populism is luring 'the people' of Serbia and Croatia." *Europe-Asia Studies* 71 (3): 450–79.
- Milenković, M.R. 2017. „Vučić: Oni koji su napali novinare moraju da odgovaraju." *Danas*. 15. jun 2017. <https://www.danas.rs/drustvo/vucic-oni-koji-su-napali-novinare-moraju-da-odgovaraju/>.
- Milosavljević, Milica, and Aleksa Boljanović. 2017. „Vučić za RTS: Prihvatio sam kandidaturu radi stabilnosti Srbije." *RTS*. 14. februar 2017. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2631643/vucic-za-rt-s-ponosan-sam-na-posao-premijera-postignuti-su-znacajni-rezultati.html>.

- Minogue, Kenneth. 1969. "Populism as a political movement." In *Populism: Its meaning and national characteristics*, eds. Ghita Ionescu and Ernest Gellner, 197–211. Letchworth: The Garden City Press.
- Mladenović, Nikola. 2018. „Pozicioniranje stranaka u Srbiji u kontekstu teorije racionalnog izbora.” Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu: Fakultet političkih nauka.
- Mladenović, Nikola. 2020. „Model kartel partije, tendencije kartelizacije politike i Srbija u uporednom kontekstu.” *Srpska politička misao* 69 (3): 13–41.
- Mladenović, Nikola. 2022. "The 2013 Brussels Agreement and the political discourse of the Serbian leadership: Pro–EU Adaptation with anti–EU rhetoric." *Europe-Asia Studies* 74 (5): 832–56.
- Mouffe, Chantal. 2005. *On the political*. London: Routledge.
- Mudde, Cas, and Cristóbal Rovira Kaltwasser. 2012. "Populism and (liberal) democracy: a framework for analysis." In *Populism in Europe and the Americas: Threat or corrective for democracy?*, eds. Cas Mudde and Cristóbal Rovira Kaltwasser, 1–26. Cambridge: Cambridge University Press.
- Müller, Jan-Werner. 2016. *What is populism?*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- NI. 2019. „SzS: Poziv Vučića međunarodnim misijama da provere birački spisak – prevarantski.” 24. jul 2019. <https://rs.n1info.com/vesti/a502272-djilas-samo-sredjivanje-birackog-spiska-ne-bi-stvorilo-uslove-za-izbore/>.
- NI. 2020a. „Najavljeno formiranje Skupštine slobodne Srbije kao odgovor na lažne izbore.” 14. jul 2020. <https://www.danas.rs/drustvo/proglas-skupstine-slobodne-srbije-srbija-nije-slobodna-zemlja-vreme-je-da-se-gradjani-organizuju-na-nov-nacin/>.
- NI. 2020b. „Skupština slobodne Srbije: Parlamentarizam u Srbiji više ne postoji.” 3. avgust 2020. <https://rs.n1info.com/vesti/a626008-skupstina-slobodne-srbije-parlamentarizam-u-srbiji-vise-ne-postoji/>.
- NI. 2021. „Đilas: Zapadna Evropa i Amerika devet godina podržavaju Vučića.” 2. februar 2021. <https://rs.n1info.com/vesti/djilas-zapadna-evropa-i-amerika-devet-godina-podrzavaju-vucica/>.
- Ne davimo Beograd. 2019. „Deklaracija o bojkotu izbora.” <https://nedavimobeograd.rs/wp-content/uploads/2019/09/Deklaracija->

- o-Bojkotu-izbora-Borba-za-slobodnu-i-demokratsku-Srbiju.pdf.
- Nedeljnik*. 2017. „Vučić: Da li je trebalo da i ja dovedem brata i njegovu trudnu ženu.” 21. mart 2017. <http://admin.nedeljnik.rs/nedeljnik/portalnews/vucic-da-li-je-trebalo-da-i-ja-dovedem-brata-i-njegovu-trudnu-zenu/>.
- Nedeljnik*. 2020. „Sutra u Beogradu formiranje “Skupštine Slobodne Srbije”, odbor čine Teodorović, Čupić....” 13. jul 2020. <https://www.nedeljnik.rs/sutra-u-beogradu-formiranje-skupstine-slobodne-srbije-odbor-cine-teodorovic-cupic/>.
- Norris, Pippa, and Ronald Inglehart. 2019. *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nova*. 2020. „Đilas: Prekinuo sam komunikaciju sa Sergejem.” 5. june 2020. <https://nova.rs/vesti/politika/dilas-ne-glasate-21-juna-ako-ne-glasate-za-vucica/>.
- Novaković, Ana. 2020. “Simbolično formiranje Skupštine slobodne Srbije: Potrebno apsolutno jedinstvo.” *NI*. 14. jul 2020. <https://rs.n1info.com/vesti/a619582-simblicno-formirana-skupstine-slobodne-srbije/>.
- Novi magazin*. 2020. „Intervju Valentina Reković: Svi hoće da nas kupe, niko ne može da nas plati.” 13. februar 2020. <https://novimagazin.rs/vesti/215348-intervju-valentina-rekovic-svi-hoe-da-nas-kupe-niko-ne-moze-da-nas-plati>.
- NSPM*. 2020. „Savez za Srbiju održao skup u Kombank dvorani u Beogradu i zvanično započeo kampanju bojkota izbora.” 1. februar 2020. <http://www.nspm.rs/hronika/savez-za-srbiju-odrzao-skup-u-kombank-dvorani-u-beogradu-zvanicno-zapoceta-kampanja-bojkota-izbora.html?alphabet=1>.
- Ociepka, Beata. 2006. “Populism and National Identity.” *Polish Political Science Yearbook* 35: 97–107.
- Panizza, Francisco. 2005. “Introduction: Populism and the mirror of democracy.” In *Populism and the mirror of democracy*, ed. Francisco Panizza, 1–31. London: Verso.
- Pink*. 2021. „Nacionalni dnevnik.” 8. mart.
- Pirro, Andrea L. P. 2015. *The Populist Radical Right in Central and Eastern Europe: Ideology, impact, and electoral performance*. Milton Park: Routledge.

- Popadić, Jelena. 2019. „Ideja o bojkotu izbora nema međunarodnu podršku.” *Politika*, 3. avgust 2019. <http://www.politika.rs/sr/clanak/435041/Ideja-o-bojkotu-izbora-nema-medunarodnu-podrsku>.
- Predsednik Republike Srbije. 2019. „Govor predsednika Republike Srbije Aleksandra Vučića u Narodnoj Skupštini Republike Srbije 27.maj 2019. godine.” <https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/govor-predsednika-republike-srbije-aleksandra-vucica-u-narodnoj-skupstini-republike-srbije-27052019-godine>.
- Ramadani, Damira. 2017. „Ministri poručili bivšem šefu demokrata Đilas bi ponovo da pljačka i uništava Beograd!” *Alo*, 20. oktobar 2017. <https://www.alo.rs/vesti/politika/dilas-bi-ponovo-da-pljacka-i-unistava-beograd/127836/vest>.
- Ranković. Rade. 2020. „Korupcija srušila Srbiju u izveštaju Fridom hausa.” *Voice of America*, 9. maj 2020. <https://www.glasamerike.net/a/korupcija-sru%C5%A1ila-srbiju-u-izve%C5%A1taju-fridom-hausa/5412769.html>.
- Radio Slobodna Evropa*. 2019. „Opozicija u Srbiji dogovorila ‘Sporazum sa narodom’.” 6. februar 2019. <https://www.slobodnaevropa.org/a/29754704.html>.
- Radio Slobodna Evropa*. 2020. „Deo opozicije predstavio program za bojkot izbora u Srbiji.” 1. februar 2020. <https://www.slobodnaevropa.org/a/opozicija-bojkot-program/30411686.html>.
- RTS. 2012. „Vučić: Mišković hoće da me izbaci iz Vlade.” 29. oktobar 2012. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/1201148/vucic-miskovic-hoce-da-me-izbaci-iz-vlade.html>.
- Rueda, Daniel. 2020. “Is Populism a Political Strategy? A Critique of an Enduring Approach.” *Political Studies*. <https://doi.org/10.1177/0032321720962355>.
- Sartori, Giovanni. (1976) 2005. *Parties and party systems: A framework for analysis*. Colchester: ECPR Press.
- Savić Stamenić, Marija. 2021. „Jutro.” *Prva Srpska Televizija*, 27 februar.
- Stewart, Angus. 1969. “The social roots.” In *Populism: Its meaning and national characteristics*, eds. Ghita Ionescu and Ernest Gellner, 180–96. Letchworth: The Garden City Press.
- Surowiec, Paweł, and Václav Štětka. 2019. “Introduction: media and illiberal democracy in Central and Eastern Europe.” *East European Politics* 36(1): 1–8.

- Taggart, Paul. 1995. "New populist parties in Western Europe." *West European Politics* 18(1): 34–51.
- Tännsjö, Torbjörn. 2017. "Populism is not the problem. It's part of the solution." *The Critique*, 15 januar 2017. <http://www.thecritique.com/articles/populismisnottheproblem/>.
- Uitz, Renáta. 2015. "Can you tell when an illiberal democracy is in the making? An appeal to comparative constitutional scholarship from Hungary." *International Journal of Constitutional Law* 13(1): 279–300.
- Urbinati, Nadia. 2019. *Me the people: How populism transforms democracy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vachudova, Milada Anna. 2020. "Ethnopolitism and democratic backsliding in Central Europe." *East European Politics* 36 (3): 318–40.
- Valtner, Lidija. 2019. „Đilas: Strancima opozicija u parlamentu treba kao ikebana.” *Danas*, 23. avgust 2019. <https://www.danas.rs/politika/djilas-strancima-opozicija-u-parlamentu-treba-kao-ikebana/>.
- Vasović, Aleksandar. 2019. "IMF is 'accomplice' of Serbia's President, says opposition leader." *Reuters*, 18. februar 2019. <https://www.reuters.com/article/us-serbia-imf-politics/imf-is-accomplice-of-serbias-president-says-opposition-leader-idUSKCN1Q70WL>.
- Vučenić, Danica. 2020. „Lutovac: Bilo ko iz DS ko izade na izbore neće više biti član stranke.” *Istinomer* 19. februar 2020. <https://www.istinomer.rs/analize/lutovac-bilo-ko-iz-ds-ko-izadje-na-izbore-nece-vise-biti-clan-stranke/>.
- Wiles, Peter. 1969. "A syndrome, not a doctrine." In *Populism: Its meaning and national characteristics*, eds. Ghita Ionescu and Ernest Gellner, 166–79. Letchworth: The Garden City Press.
- Zulianello, Mattia. 2020. "Varieties of Populist Parties and Party Systems in Europe: From State-of-the-Art to the Application of a Novel Classification Scheme to 66 Parties in 33 Countries." *Government and Opposition* 55(2): 327–47.
- Živanović, Katarina. 2021. „KRIK: Svete nam se zbog ljudi iz Vučićevog okruženja bliskih Belivuku.” *Danas*, 11. mart 2021. <https://www.danas.rs/drustvo/krik-svete-nam-se-zbog-ljudi-iz-vucicevog-okruzenja-bliskih-belivuku/>.

Nikola Mladenović**Institute for Political Studies, Belgrade*

THE RISE OF POPULISM AND PARTY POLITICS IN SERBIA

Resume

Political science has been interested in the research of populism for a considerable time, but recently there has been a proliferation of the literature on the topic. However, the recent populist tactics of political parties in Serbia have been relatively underresearched. The literature already suggested that the ruling Serbian Progressive Party is a populist party, but populist elements of Serbia's mainstream opposition have been disregarded. This article aims to contribute the literature by analyzing populist elements of both governing and opposition parties in their recent discourses. Among many interpretations of populism, the article attempts to unwrap its characteristics that featured prominently in the literature, with the aim to partially simplify understanding of the complex phenomenon. The article is important because pointing to recent populist tactics of political parties could be important for a polity, and it could help understanding phenomena which could potentially adversely affect the democracy. The article concludes that the spread of populist tactics could have alarming consequences. They obstruct the EU integration of Serbia, as well as the transfer of democratic values and norms. Furthermore, political offer has diminished value for reform-minded citizens. Finally, the citizens have a limited potential to object to the political offer.

Keywords: Political parties, Serbian politics, populism, government and opposition, democracy, political discourse, EU

* E-mail address: nikola.mladenovic@ips.ac.rs.

* Овај рад је примљен 28. јула 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. августа 2022. године.